

СИТУАЦИИТЕ НА РАЗПИТ
В АВТОБИОГРАФИЧНИТЕ ТЕКСТОВЕ
НА Г. С. РАКОВСКИ

Ива Анастасова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

SITUATIONS OF INTERROGATION
IN THE AUTOBIOGRAPHICAL TEXTS
OF G. S. RAKOVSKI

Iva Anastasova
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

This work analyses the situations of interrogation in two of Georgi Rakovski's autobiographical texts. It examines the genre specifics of both works. Furthermore, it deals with the intricacies of communication, which serve to both distinguish and define the texts. The article examines self-naming as an important act of identification and draws a comparison between Rakovski's characters and the *ancient trickster* character. Analogies are found in other texts from Medieval and Bulgarian Renaissance literature.

Keywords: Georgi Rakovski, interrogation, autobiography, ancient trickster, Bulgarian Renaissance literature

Георги Стойков Раковски продължава традицията на автобиографизъм в българската възрожденска литература с комплекс от повествования, в които личността Раковски се превъплъщава в различни идейно-духовни роли. Тук се разглеждат основно два текста – „Показания на Георги Македон“ от 1842 г. и „Неповинен българин“, писан в Котел през 1854 г. Първият представлява документ до влашката полиция заради участието на Раковски (по това време приел името Георги Македон) във Втория браилски бунт. Вторият е белетризиран автобиографичен текст – спомени от разразилата се в Котел вражда между еснафи и чорбаджии. Особено любопитно обаче е изображението на разпита като комуникативна ситуация. Именно то е в основата на настоящата статия и по-нататък ще бъдат открити някои специфични негови характеристики в творчеството на Г. С. Раковски.

Макар и автобиографични по своята същност, двата текста са жанрово нееднородни. Това произтича не само от различните поводи за написването им, но и от целта на тяхното въздействие. „Неповинен българин“ е литературно конструиран автобиографичен текст, а „Показанията на Георги Македон“ напомнят на построени епистолярно мемоари. Героят, основа на когото е авторската личност Раковски, прави опит да се впише в два концептуално различаващи се контекста – този на историята и този на литературата. Изборът на жанров определител задава линия на всевъзможни самономинативни вериги, в които отличаваме героя Раковски като бунтовник, грък, ръководител на въстание, дори шут. В различните му именни и персонални травестии чрез античния похват на театрално разменяне на маски и потапяне в идейно натоварени роли се крие представата за героичното, „всички елементи на битието са предопределени от институцията на героичното“ (Андреева/Andreeva 2004).

Жанрът на автобиографията представлява писане-за-себе-си и е своеобразен начин на самозаявяване. Личността пречупва себе си единствено през собствения си мироглед. Това ѝ дава свободата да конструира житейския си опит по такъв начин, че той да бъде възприет и осмислен от другите като значим. Биографии не се пишат за случайни личности, защото „прерастват в исторически“ (Станева/Staneva 1996: 99). Те имат за цел да впишат лицето в канона, който в конкретния случай се явява литературен („Неповинен българин“) и исторически („Показания на Георги Македон“). Така то (лицето) се самоутвърждава и самоизтъква, присвоява си културна памет.

Фикционалното построение на „Неповинен българин“ извиква чувство за условност на автобиографичното преживяване, макар че литературното фикционално поле предопределя подобно усещане, а може да се твърди, че и двата текста споделят тази особеност. „Показанията на Георги Македон“ не е текст, обособен като кореспонденция или конкретноисторически документ, въпреки че служи на историята и се стреми към утвърждаване на историческа личност. Така или иначе обаче героят на „Показанията“, който е и обект, и субект на сакрализация, доизмисля себе си и своята значимост в организацията на Втория браилски бунт,

а преднамереното лъжеисторизиране е похват, който нарушава историческата достоверност и напомня по-скоро на мистифицирано построение на документалните показания.

„Показанията на Георги Македон“ служи като документ за спомен, като своеобразно завещание за поколенията. Уж опрян на правдоподобието, текстът добива квазиреалистичност, основава се на историческа подмяна. Героят Раковски си присвоява ролята на организатор на бунта, символично се украсява с ореола на гордите защитници на родното. Интересно е, че авторът, Георги Македон, не предава в своите показания-признания само себе си, а описва в детайли дейността и уменията на всички участници, излага подробно плана за действие по време на бунта. Така се постига ефект на свръхзапознатост, а това усилва достоверността. Интимността на показанията се овъншнява, но и успешно изпълнява ролята си на медиатор за набавяне на историческа памет; осъществява комуникативния акт между адресанта индивид и адресата колектив.

По друг начин е построена комуникативната ситуация в „Неповинен българин“. Първо, ситуацията на разпита там е със снета диалогичност. Турският председател още в началото дава ясно да се разбере, че владее положението. Дотук нищо обезпокоително или странно – разпитът е форма, в която единият човек винаги се намира на по-високопоставена позиция от другия, но и форма на разговор/диалог, в която комуникативната ситуация се основава на въпроси и отговори с цел научаване на нова информация. Неповинният българин обаче няма право на ответ или по-скоро – неговата дума няма никаква тежест. Отговорите също се „диктуват“ от по-висшестоящия и са неприемливи, ако не удовлетворяват хоризонта на неговите очаквания. Ролите на подчиненост са продиктувани и от външни фактори като необичайното място на разпита сред „диван хана“, пишно украсен „по азиатски начин“ (Раковски/Rakovski 1983: 61); случването му на трапезата, през нощта. Второ, основната функция на разпита – получаване на нова информация, тук отсъства. Разпитваният е впримчен между стремежа си към изясняване на истината (запознаване с „неповината“ му) и защитата срещу грешното знание на осъдителите му. Така схемата на класическия разпит не само не е спазена, а е изначално ненужна.

Дори и когато се съгласяват с него „от милосърдие“ (Раковски/Rakovski 1983: 63), поставяйки се в позицията на Господа помилвател, съдниците му налагат препотвърждение на онова, което „ми знайме“ (Раковски/Rakovski 1983: 63). Разпитващият знае „всичко, с точно уверение“ (Раковски/Rakovski 1983: 63), той не търси попълване на своите слепи полета, а само преповтаряне на онова, в което е уверен. Разпитваният започва да придобива амбивалентна същност – той пита за присъдата си, поставяйки се в ролята на разпитващ за себе си, като същевременно отрича невярната информация на своя съдител и я подменя с реалните факти.

Важно е да обърнем внимание на знаковите самономинации и смяната на етническа принадлежност, с които се натоварва героят Раковски. Възниква въпросът „кому е нужно да променя името си. След като „името е сред базисните идентификатори на човека“ (Налбантова/Nalbantova 2005), то смяната му е подтикната или от преднамерено искане за скриване на истинската личност, или от нуждата да бъдеш припознат като някой друг. При Раковски самономинцията сякаш работи и в двете посоки. В „Показанията на Георги Македон“ не само че се прилага преобръщане и преподреждане на фактите, свързани с организацията на Втория браилски бунт, но и наблюдаваме смяна на идентичността по линия на името и етноса. Георги Македон е псевдоним, включващ първото име на вуйчото на Раковски, също бунтовник – Георги Мамарчев, и втори компонент, посочващ участието на Раковски в *Македонското дружество*, организирано от българските учаци в Атина. Представянето за грък пък елиминира „идентичността на роба“ (Налбантова/Nalbantova 2005). При „Неповинен българин“ героят Раковски не приема чуждо име, но начинът, по който се самоназовава, е любопитен. В повечето случаи името не е изписано изцяло, а съществува в съкратена форма – Рак, Раков., Р., Г., Г. Р., Г. Раков., бележейки високооценяваща делото си личност, която притежава самочувствие, че ще бъде разпозната, както и да се „подпише“.

Раковски работи със самономинативните вериги умело, измисляйки едва ли не име за всяка ситуация. Би могло да се твърди, че по този начин се заявява нуждата от идентификационен универсализъм, т.е. каквото и име да „скалъпи“ Раковски, то ви-

наги и неизменно води чрез асоциации до неговата личност. От друга страна, не е изключено да постига и обратния ефект. Така реалната личност Раковски се претопява сред „личностите Раковски“, всяка от които самият той е пожелал да бъде. Подобна линия на размисъл води до заключението, че въпреки условното равенство между разказвач и персонаж ние не можем да се доверим на разказвача и по някакъв начин попадаме под неговата манипулация. В „Неповинен българин“ например наративът е в трето лице, но автобиографизмът на повествованието говори за стремеж към „оглеждане“ от страна на разказвача, тоест как той би искал да бъде видян от трето лице. Множествената личност на Раковски оформя каталог на номинациите, в който „всеки следващ текст е като нов документ за самоличност“ (Андреева/Andreeva 2004).

Текстовете на Раковски не изобразяват личността във всички ѝ аспекти. За нея са важни идеологоразкриващите топоси и ситуации. За разлика от Софрониевите „страдания“, автобиографиите на Раковски не гравитират около жанра на житието, макар че също си присвояват функцията на канонизиране на личността – например срещаме топоса на тъмницата като място на изтърпяване на мъките, а оковаването във вериги напомня образа на типично руските юродиви и така го сближава с Исусовите страдания. Утилитарната природа на възрожденската литература е предпоставка за възпитателния елемент в текстовете на Раковски.

Героят в двата текста също е конструиран по различен начин. В „Неповинен българин“ той напомня на античния трикстер, свързан малко или много с шутовщината. Вниманието се фиксира чрез съзнателно объркване на езикови реалии – френското „политес“ и етимологично гръцката дума „политика“. Използва се своеобразен жест на подмяна – едновременно смешна и спасителна. „Аз политика що е не знам и не разбирам що ме питате. Политика знам, че е комплимент, която отдават френците помежду си, а особно на жените; снемат си капелите с телесно кършене и ги поздравяват с ласкателни и сладки притворни речи, това наричат политисмо“ (Раковски/Rakovski 1983: 63).

Трикстерът е образ, натоварен с положителни конотации. Неговата клоунщина цели симпатия, но и сякаш презарежда героя

със силата на отговора. По-нататък, предизвикал гнева на разпитващия турски председател, героят Раковски открито заявява позицията си на „неповинно“ осъден. Но ако античният трикстер успява да постигне целите си вследствие на смешното, неповинният българин все пак търпи друга смислова натовареност. Литературата на Възраждането се основава на антични и западноевропейски модели, опитвайки се да настигне скорострелно западните култури. Въпреки това обаче тази литература в същността си е българска и поради това, както руската, носи националния и идеологическия дух на своята епоха, време и исторически момент. Затова похватът на героя хитрец от Античността е доразвит по класическия модел на утвърждаващия се борец за свобода, идеологически полезен и нужен на своето време. Същият този герой преди това (в „Показанията на Георги Македон“) вече е самозаявил своето място в полето на великата история, която остава и пребъдва в колективната памет на народа. Героят си самоприсвоява житейски опит и се издига в полето на епическия героизъм (тоест отново взема античен модел и го доразвива в хода на българската традиция). За тази цел обаче адресатът индивид се конструира според очакванията на времето, тъй като единствено значимите за колектива ценности се запечатват трайно в колективната памет. Паралел бихме могли да очертаем с „Житие и страдания грешнаго Софрония“ на Софроний Врачански, където трикстерската природа е изразена в своята цялост. Там травестиращият герой успява да напусне град Враца, увивайки главата си с шал и представяйки се за мюсюлмански поданик.

Освен на хитроумен герой в „Неповинен българин“ прави впечатление на твърде компетентен, знаещ – той е надарен със силата на словото, играе със знанията си по френски и с тези за Корана, като по този начин подчинява ситуацията и се опитва да я обърне в своя полза. Това е често срещан похват в средновековната българска литература – например в „Пространно житие на Константин-Кирил“ светецът оборва агаряните с аргументи от Корана. Героят Раковски привлича вниманието на магистратите, предизвиква тяхното суеверие с идеята за Божието възмездие след смъртта. „Ако са истински книгите и ваша ал коран, който казва, че душите са безсмъртни и че ще има второ възкресение

мъртвим и ще остане там правосъдний божий съд, аз тамо ще си искам правдата от всички вас/ Защото съм неповинен“ (Раковски/Rakovski 1983:62). Така диалогичното поле се издига до трансцендентно ниво, където ролите биха се разменили, където разпитваният не знае всичко, а очаква своята присъда, където разпитваният всъщност има думата в решаването на съдбата си, а тя не е предварително начертана.

Чрез автобиографичните текстове опознаването на личността на Раковски се движи отвътре (текстово) навън (исторически). Те се стремят към удостоверение на присъствието в историческото време, към митологизиране на отделната личност като част от колектива и градивен елемент на културното значимо.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Андреева/Andreeva 2003:** Андреева, Д. Автобиографичните хипостазии на Раковски. // *Литернет*, 06.05.2018, <https://liternet.bg/publish11/d_andreeva/rakovski.htm>. [Andreeva, D. Avtobiografichnite hipostazi na Rakovski. // *Liternet*.]
- Арnaudов/Arnaudov 2004:** Арnaudов, М. Г. С. Раковски. // *Литернет*, 06.05.2018, <<https://liternet.bg/publish9/marnaudov/bpisateli/2/gsrakovski.htm>>. [Arnaudov, M. G. S. Rakovski. // *Liternet*.]
- Налбантова/Nalbantova 2005:** Налбантова, Е. Кой е Георги-Сава Раковски или за един аспект на възрожденските идентификации. // *Литернет*, 06.05.2018, <<https://liternet.bg/publish2/enalbantova/rakovski.htm>>. [Nalbantova, E. Koy e Georgi-Sava Rakovski ili za edin aspekt na vazrozhdensките identifikatsii. // *Liternet*.]
- Раковски/Rakovski 1980:** Раковски, Г. С. *Автобиографични трудове*. София: Отечествен фронт, 1980. [Rakovski, G.S. *Avtobiografichni trudove*. Sofia: Otechestven front, 1980.]
- Раковски/Rakovski 1983:** Раковски, Г. С. *Съчинения*. Първи том. София: Български писател, 1983. [Rakovski, G. S. *Sachineniya*. Parvi tom. Sofia: Balgarski pisatel, 1983.]
- Станева/Staneva 1996:** Станева, К. *Апология на българското. Творчеството на Георги Раковски*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996. [Staneva, K. *Apologiya na balgarskoto. Tvorchestvoto na Georgi Rakovski*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1996.]
- Топалов/Topalov 1983:** Топалов, К. Автобиографичните творби на Раковски и мемоарната литература през Възраждането. // Раковски, Г. С. *Съчинения*. Първи том. София: Български писател, 1983, 471 – 484. [Topalov, K. Avtobiografichnite tvorbi na Rakovski i memoarnata literatura prez Vazrazhdaneto. // Rakovski, G. S. *Sachineniya*. Parvi tom. Sofia: Balgarski pisatel, 1983, 471 – 484.]